
РЕЦЕНЗІЇ

Чернівці: Історія і сучасність.
Ювілейне видання до 600 – річчя першої
писемної згадки про місто [Кол. монографія]
В.М.Ботушанський, С.В.Біленкова,
О.В.Добржанський та ін.
За заг. ред. В.М.Ботушанського. – Чернівці:
Зелена Буковина, 2009. – 586 с.

У зв'язку з 600-річчям першої писемної згадки про місто Чернівці, яке відзначалося у 2008 р., чернівецькими науковцями було підготовлено означену книгу, яка вийшла 2009 р. обсягом понад 70 друк. арк. Це фактично перша наукова праця про місто за останні 100 років (після книги Р.Ф. Кайндля).

Книга відкривається вступним словом до читачів Чернівецького міського голови Миколи Федеорука, який з великою пошаною до авторів зазначає, що «книга цілком може розглядатися одночасно як велика та цінна наукова праця і як захоплююча повість про непересічну історію неординарного та древнього українського міста».

У «Передмові» автори подають стислий огляд багатовікової історії міста, висловлюють вдячність усім, хто сприяв виданню книги. Її матеріал викладено у 15 розділах. У першому розділі «Археологічні дані про минуле Чернівців та його околиць» доктор історичних наук, доцент (далі – д.і.н., доц.) С.Пивоваров на прикладі археологічних пам'яток (а їх до 90) висвітлює зародження і розвиток давніх поселень на місці сучасних Чернівців різних археологічних культур (не менше 14). Особливу увагу він приділив історії міського поселення і фортеці поблизу Ленківців (нині у складі Чернівців) як попередника Чернівців, висловив міркування щодо походження назви «Чернівці», вважаючи, що вона пов'язана з боярським родом Чорних. Веде мову автор і про іншого попередника Чернівців – Цецинський замок. Автор робить обґрунтований висновок, що починаючи з доби пізнього палеоліту мікрорегіон Чернівців, розташований на перехресті давніх шляхів, був заселений людськими спільнотами (с.9-22).

Фахівець з історії середньовічної Буковини кандидат історичних наук (далі – к.і.н.) доц. О.Масан у розділі «Чернівці другій половині XIV – XVIII ст. (до 1775 р)» приділив передусім значну увагу обґрунтуванню дати першої згадки про місто (8 жовтня 1408 р.), показав стан господарства, земельні відносини, міське самоврядування, а особливо – трагічні сторінки міста внаслідок багатьох нападів на нього турецьких, татарських набігів, під час польсько-турецьких, польсько-молдавських, російсько-турецьких воєн, що проходили на те-

риторії краю, внаслідок чого місто спалювали, руйнували, грабували, населення знищували. Тому за 400 років перебування міста у складі Молдавського князівства воно не дістало значного розвитку, хоча й набуло рис як міста досить давнього (с.23-74).

Невеликий розділ про дерев'яні храми Чернівців XVIII ст. (автор д.і.н., доц. М.Чучко) містить уточнюючі дані про час їх побудови (пізніше, ніж вважалося), про реставрацію, відновлення, перебудування. Ці культові споруди, як стверджує автор – помітне явище в історії традиційного храмового будівництва, бо воно не лише репрезентує архаїчні форми молдавсько-буковинського архітектурного типу, але й свідчить, що Чернівці – давнє місто (с.75-78).

У розділі «Місто в період австрійського правління» (автор д.і.н., проф. В.Ботушанський) відображено появу власне того міста, яке ми сьогодні бачимо в центрі і навколо нього з його чудовою і неповторною архітектурою, прогресивні процеси за 140 років стосовно зростання чисельності населення, вдосконалення самоврядування, розвитку комунального господарства, ремесла, промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, банків, міського бюджету, освіти, охорони здоров'я та ін., що наблизило Чернівці до рівня європейських міст зі всіма досяжними тоді благами цивілізації. Є у розділі й сторінки про стихійні лиха, революційні і воєнні потрясіння, руйнування, злигодні, біженство, грабежі, людські втрати в роки Першої світової війни, спробу буковинців досягти своєї української державності у листопаді 1918 р., об'єднатися з Україною (с.79-154).

Д.і.н., проф. О.Добржанський у розділі «Чернівці – визначний центр українського національного руху другої половини XIX – початку XX ст.» висвітлює діяльність українських громадських, політичних, культурних, кооперативних товариств, об'єднань, партій, їх лідерів і друкованих органів, найважливіші акції, ідейну боротьбу з опонентами, показав також зв'язки з діячами Наддніпрянської України (с.155-164).

Дещо незвично об'ємним виглядає розділ, присвячений короткому міжвоєнному періоду 20 – 30-х рр. (автор к.і.н., доц. І.Піддубний). У ньому охарактеризовано окупаційну політику румунізації нерумунського населення міста, приниження значення останнього (столицю краю перенесено до Сучави). Водночас автор об'єктивно і занадто детально віобразив ті заходи міської влади, які були спрямовані на розбудову і благоустрій міста. Охарактеризовано діяльність примарів (голів) міського самоврядування, показано розвиток комунікацій (зокрема поява авіаційного сполучення), діло-

вого, політичного, громадського, культурного життя, спорту, стану освіти і охорони здоров'я. Відображено також тривожні настрої і явища у зв'язку з введенням у 1938 р. режиму диктатури та початком у 1939 р. Другої світової війни (с.163-222).

Трагічні сторінки воєнного лихоліття 1941-1944 рр. знайшли висвітлення у розділі «Чернівці в роки Другої світової війни» (автори к.і.н. І.Фостій, В.Підлубний). Спочатку показано акт приєднання Пн. Буковини, у т.ч. й Чернівців 28 червня 1940 р. до УРСР у складі СРСР, процеси радянізації, опір цьому ОУН і каральні акції радвлди. Окремо висвітлено початок і хід воєнних дій 22 червня – 5 липня 1941 р., розстріл радянськими спецслужбами 222 в'язнів чернівецької тюрми. Охарактеризовано жорстокий окупаційний режим королівської Румунії (розстріли і депортації євреїв, комуністів, комсомольців, переслідування членів ОУН, гетто, вивіз промислового обладнання з міста, бої і вигнання румунських й німецьких окупантів у кінці березня 1944 р., дається загальна характеристика окупаційного періоду як чорної ночі жорстоких розправ і глуму румунської влади над українцями та іншим нерумунським населенням міста (с.223-240).

Про Чернівці у радянський період досить ґрунтовно оповів к.і.н., доц. В.Холодницький у розділі «Місто в радянські часи», зокрема про післявоєнну відбудову, стан промисловості, транспорту, про нове будівництво і благоустрій, медичне обслуговування і освіту, релігійне життя, соціальний захист, міське управління, політичне життя. Відзначаючи помітні позитивні зрушення в економіці, культурі, благоустрої міста, житловому будівництві, автор вказує і на недоліки командно-адміністративної системи: мілітаризація економіки, недостатній розвиток виробництва товарів народного споживання і посилений вивіз їх, погіршення екології («чернівецька хімічна хвороба»), невисока якість продукції і її втрати, позбавлення виробника будь-якої власності, тотальний ідеологічний контроль над усім суспільно-політичним і культурним життям, протест проти цього, що врешті привело до краху радянської системи. Автор підкреслює, що у справі проголошення незалежності України активну участь взяли і чернівчани (с.241 – 280).

Цей же автор (В.Холодницький) у розділі «Чернівці в умовах незалежності України» подав розгорнуту картину змін у соціально-економічних відносинах у місті після 1991 р., труднощів, які склалися у цій сфері. Поряд із багатьма негативними явищами, які виникли у цей період (скорочення виробництва, безробіття, невивплата зарплат, затримка соціальних виплат, трудова еміграція та ін.), автор показує і певні нові позитивні зрушення у галузі підприємництва, приватизації житла і виробничих об'єктів, будівництва, транспорту, торгівлі, благоустрою, освіти, охорони здоров'я, суспільно-політичного, національно-культурного і

церковно-релігійного життя в місті. Усвідомлюючи труднощі перехідного періоду, автор робить оптимістичний висновок про те, що Чернівці, як і вся однойменна область, уся країна долають цей складний шлях у краще майбутнє (с.281-306).

Вельми цікавими є і спеціальні розділи книги, присвячені тим чи іншим аспектам розвитку міста.

Науковець-архівіст М.Никирса виступила у рецензованій книзі автором розділу «Забудова Чернівців: площі, вулиці, споруди, нові мікрорайони, перспектива (1774 – 2008 рр.)». Тут знайшли досить ґрунтовне висвітлення питання забудови міста впродовж більше 230 років, формування вулиць і площ, оформлення сучасного історичного центру міста, появи цілих архітектурних ансамблів, особливо навколо міських площ. Підкреслюється, що над кращими зразками міської забудови у різні часи працювали як місцеві, так і позакрайові архітектори, інженери, проєктанти, будівельники. Згадано і про значне промислове, соціально-культурне і житлове будівництво у радянський період та в часи незалежності України, про реалізацію генерального плану містобудування. У вигляді своєрідного довідника в кінці розділу подано назви одних і тих же вулиць за австрійських, румунських і радянських часів та в період незалежності України. Авторка стверджує, що місто розвивається, забудовується і при цьому зберігає свою містобудівну спадщину для прийдешніх поколінь (с.307-348).

До цього розділу тісно примикає, але за змістом практично не повторюється розділ «Архітектурна спадщина Чернівців ХІХ – першої половини ХХ ст. та проблеми її збереження», написаний канд. мистецтвознавства, доц. С.В.Біленковою. У ньому кваліфіковано охарактеризовано архітектурні стилі, за якими забудовувалися Чернівці у різні періоди (класицизм, необароко, неоготика, еkleктика, флоральний стиль, модерн, модернізована неокласика і класицизований модерн, пізній югендстиль, або раціональний модерн, функціоналізм, офіційна неокласика, стиль бринковяну та ін.). Зроблено спробу показати й національні мотиви в чернівецькій архітектурі. Окремо висвітлено складну архітектуру резиденції Буковинських митрополитів. Підкреслено участь багатьох відомих чернівецьких, віденських та ін. архітекторів у розбудові міста, що ставить Чернівці в один ряд з кращими європейськими містами. Охарактеризовано і технічні аспекти архітектури: нові матеріали, особливо облицювальні та їх творче неповторне використання, коване металеве оздоблення, привізний і місцевий будівельний матеріал. Приділила авторка увагу також проблемам збереження архітектурної спадщини Чернівців на сучасному етапі, закликаючи толерантно ставитися до минулого заради розвитку майбутнього (с.349-386).

Та поряд із суто історичною тематикою, «цегляною» і «залізобетонною» симфонією міста над Прутом є у книзі і «тонка матерія» – духовне жит-

тя: літературне, театральне, художнє, музичне. Зокрема, у розділі «Сторінки літературного життя в Чернівцях» д.філол.н., проф. Б.Мельничуком досить повно і з притаманним літературним хистом показано 200-літній літературний процес у місті. Автор прагнув не оминати творчість жодного з представників красною письменства, хто залишив помітний слід у цій царині, будучи представником тієї чи іншої національної громади міста і краю. В числі перших українських авторів названо І.Велегорського, В. і Г.Проданів, В.Ферлеєвича, далі – А.Кобилянського і К.Горбала, згодом дається широка характеристика творчості письменників, що жили у Чернівцях чи мали з містом широкі зв'язки, зокрема видавничі: Ю.Федьковича, С. і Г.Воробкевичів, О.Поповича, Є.Ярошинської, О.Кобилянської, дещо стисліше – про творчість Т.Галіпа, І.Синюка, С.Яричевського, І.Бажанського, Д.Лукиновича, О.Маковея, І.Карбулицького, І.Діброви, Ю.Кобилянського, Д.Загула та ін. Сказано добре слово і про літераторів інших національностей – німецьких Е.Р.Нойбауера, Л.А.Сімігіновича-Штауфе, Й.Г.Обріста, К.Е.Францоца, румунських В.Александрі та М.Емінеску.

З гіркотою згадує Б.Мельничук про долю українських письменників міста 20-30-х рр. Минулого століття внаслідок утисків окупаційної влади, зокрема щодо С.Лакусти, К.Ластівки, О.Кобилянської.

Знайшов відповідні оцінки автор і для характеристики літературної творчості письменників досить суперечливого радянського періоду, коли «керівна і спрямовуюча сила» намагалася водити пером кожного письменника. Автор стверджує, що українські літератори стояли на сторожі рідного слова, прагнули утвердити загальнолюдські моральні цінності. Серед них М.Ткач, С.Будний, М.Івасюк, В.Бабляк, А.Добрянський, В.Зубар, Б.Мельничук, В.Колодій, В.Лесин, В.Косяченко та ін. Згадується також про творчість В.Демченка, М.Альтмана, Х.Меламуда, М.Лютіка, Г.Бостана, І.Кілару, В.Левицького та ін.

Веде мову автор і про творчість майже 60 письменників доби незалежності України (крім уже названих): М.Лазарука, Ф.Фольварочного, В.Кожелянка, Б.Бунчука, М.Бучка, П.Палія, Т.Севернюк, М.Матіос, В.Китайгородської, М.Рачука, О.Сенчика, В.Михайловського, І.Фостія, В.Васкана, В.Вознюка та ін., а також про праці С.Гочу, І.Зегрі, Д.Жіряде та ін. Автор слушно стверджує, що нині завдяки тому, що є незалежна Україна, мають перспективу розвитку в місті й українська і румунська і всі інші літератури як складові частини багатонаціональної культури Буковинського краю, всієї України (с. 387 – 430).

Знайшло висвітлення в книзі і театральне життя в Чернівцях з кінця XVIII ст. і до наших днів, зокрема у розділі театрознавця Т.Сулятицького «Театральне життя Чернівців (кінець XVIII – по-

чаток XXI ст.)». У ньому охарактеризовано відомі у свій час професійні і аматорські театральні колективи, діяльність їхніх керівників, головних режисерів, зокрема: «Перше руське драматичне товариство» (М.Коралевич, Т. і М.Романовичі), «Драматичне товариство», «Руський селянський театр» (І.Захарко), «Чернівецький український театр «Народного дому», «Український театр під керівництвом С.Терлецького», «Український театр у Чернівцях» (І.Дудич), «Драматична секція при товаристві «Буковинський Кобзар» (І.Дудка), а з 1940 р. і донині знаний – Чернівецький український музично-драматичний театр ім. О.Кобилянської, тепер уже академічний (І. Юхименко, В. Василько, Б.Борін, К.Артеменко, А.Литвинчук, В.Грипич, Є.Золотова, В.Опанасенко, В.Селезінка, Р.Валько, П.Колісник, О.Мосійчук); німецьких – «Чернівецький міський театр» (Р.Ловес) і єврейських – «Німецько-єврейський театр» (М.Горовець, Г.Моргуліс, А.Аксельрад); польських – аматорський колектив «Зірка»; румунських – аматорські колективи «Армонія», «Юність», Чернівецький національний театр (К.Бераріу, Д.Мармелюк, В.-І.Попа). Згадує автор і про Чернівецький театр ляльок, 12 аматорських колективів міста, 4 з яких мають звання «народних», будівництво приміщення міського театру та ін. (с.431-464).

У розділі «Художнє життя Чернівців» мистецтвознавець Г.Матвіїшин охарактеризувала творчість художників XIX – початку XXI ст., зокрема таких, як І.Лучинський, І.Фоляковський, М.Паславський, К.Янушкевич, Г.Ісопеску, В.Жуковський, І.Камінський, Т.Сербенчук, Е.Бучевський, Є.Максимович, М.Івасюк, С.Веклюк, Ю.Пігуляк, А.Кохановська, П.Видинівський, Е.Ліпецький, О.Киселиця, Т.Вірста, Л.Копельман, К.Моріц, Я.Паладій, А.Кольник, А.Лернер, П.Верона, Г.Левендаль, М.Селескі, Я.Боронська, В.Загородніков, А.Райнер, М.Топор-Гарновецька та ін. Серед художників радянської доби авторка згадує (крім уже названих) творчість таких художників, як К.Держик, І.Клігер, Б.Горн, І.Холоменюк, П.Грицик, І.Беклемішева, Б.Купневський та ін. Серед митців-художників періоду незалежності України авторка характеризує праці Я.Січкаря, О.Криворучка, В.Санжарова, І.Поп'юка, Т.Покотило, І.Баричевої, О.Любківського, Т.Якутовича, В.Жаворонкова, Н.Ярмольчук, Г.Горбатого, І.Салевича, С.Вірсти, А.Житарюка, Ш.Пержана, К.Кравчука, І.Юрева, Т.Полатайка, Я.Полатайка, Б.Шебрюкова, А.Холоменюка, скульптурні твори В.Гамалія, П.Лемського, М.Лисаківського, М.Мірошніченка, А.Присяжнюка, І.Салевича, А.Скиби, Д.Горшковського та ін. Як зазначає авторка у висновку, за два століття художнє життя Чернівців перетворилося на монументальну мозаїку на втіху і подивування нам і нашим нащадкам (с.465-494).

Значним за обсягом є розділ, присвячений музичному мистецтву Чернівців. Його підготували

відомий композитор і диригент, Шевченківський лауреат проф. А.Кушніренко, доц. О.Залуцький і асист. Я.Мельничук. Автори глибоко простежили зародження і розвиток музичного мистецтва у місті, діяльність різних музичних об'єднань, спілок, хорів, ансамблів, що сприяли розвитку музичного мистецтва. Серед перших згадано музичну творчість таких композиторів, музикознавців і виконавців, як С.Воробкевич, Є.Мандичевський, К.Мікулі, А.Гржималі, Ч.Порумбеску, О. і Д.Руснаки, Л.Липковська, Ф.Лопатинська, Й.Шмідт, М.Бойченко, О.Микитюк та ін. Добре представлено в книзі музичну творчість таких композиторів і музикознавців періоду 1946-2008 рр., як Т.Шевчук, В.Мінько, І.Міський, С.Сабадаш, Б.Крижанівський, А.Кушніренко, Ю.Гіна, Й.Ельгісер, Л.Затуловський, М.Мозговий, Л.Дутківський, В.Івасюк, П.Дворський, В.Городенський, П.Окрушко, О-р Чмут, А.Плішка, М.Романко, В.Рурак, І.Дерда та ін., виконавців: Д.Гнатюка, Сіді Таль, Ю.Блещука, С.Ротару, П.Ончула, Н.Яремчука, Л.Сандулеси, І.Бобула, Я.Солтиса, Я.Табачника, В.Кострижа, П.Чоботова, П.Шапко, Л.Каплієнко, І.Дерди, дуету «Писанка» (О.Савчук та І.Кавацок), В.Галичанського, А.Шкургана, Ані Лорак, (К.Куєк), К.Бужинської, В.Герелло, С.Бадраус та ін. Йдеться у розділі також про середню та вищу музичну освіту в місті, про високу місію музичного мистецтва у вихованні культури чернівчан, буковинців, українського народу (с.495-550).

Оскільки книга вийшла після відзначення 600-річного ювілею міста, у кінці подано невеликий заключний сюжет «Слово про ювілей» (автор В.Ботушанський), у якому висвітлено кількарічну підготовку до ювілею, організаційні заходи, масштабні ремонтно-реставраційні роботи, нове будівництво, заходи з благоустрою, причетність до цієї підготовки вищих органів влади. Відображено і саме проведення на високому рівні ювілейних заходів (с. 551-559).

У кінці книги подано інформацію про очільників міста з кінця XV ст. і донині, про почесних громадян міста, а також джерела і література, на основі яких написана книга (с.560-583).

Книга великого формату, багато ілюстрована (286 іл.) частково у кольорах, відзначається високоякісним поліграфічним виконанням (гол. ред. вид. «Зелена Буковина» А.Квасецький).

У порядку побажань зауважимо: хоч у кількох розділах згадується про церкву, духовенство, варто було б подати окремий розділ про церковно-релігійне життя міста.

Загалом же можна із задоволенням констатувати, що Чернівці мають, нарешті, свою якісно висвітлену наукову історію. Це сталося завдяки великій наполегливій пошуковій роботі авторського колективу. Монографія (1200 прим.) є гідним подарунком до 600-літнього ювілею Чернівців. Вона слугуватиме своїми змістовними сторінками

впродовж років і десятиліть учням і студентам, вчителям і науковцям, краєзнавцям і туристам, почесним гостям і всім чернівчанам, буковинцям, громадянам України, хто цікавиться історією цього чудового міста над Прутом-рікою.

**Олег Ботушанський
(Чернівці)**

**Мизак Н.С., Балан І.Д., Романський І.В.
Село на нашій Україні. До 600-річчя першої
писемної згадки про село Стрілківці.
Додаток до серії «За тебе, свята Україно».
Кн. 5. – Чернівці: Букрек, 2009. – 448 с: іл.**

Більшість людей на все життя зберігає теплі спогади про свою малу Батьківщину – село, містечко чи місто, де людина народилася і зростала. Хтось залишається там на все життя, інші відправляються у широкий світ. Але куди б не закинула доля, пам'ять про рідні місця залишається назавжди. Коли накопичено чималий життєвий досвід, нерідко виникає бажання збагнути – чому мала Батьківщина є такою особливою, чим вона відрізняється від інших місць, і що об'єднує її зі всіма тими, що утворюють нашу велику українську Вітчизну. Люди, обдаровані талантом викладати свої думки на папері, у таких випадках беруть перо у руки і намагаються поділитися наболілим з усіма, хто бажає їх почути.

Інколи аналіз маленької краплини дає картину, яка дозволяє зрозуміти головну сутність цілого океану. Адже у ній відбилися ті процеси, які проходили на величезних просторах, затягали у свій вир цілі країни, навіть континенти. Так і історія одного села на Галицькому Поділлі дозволяє глибше зрозуміти чимало подій, які вирували впродовж століть на Сході Європи, зокрема на землях України. Після краху СРСР професійні історики на пострадянському просторі все глибше усвідомлюють: історія не може бути повною, якщо не враховувати її сприйняття простими людьми. Адже саме народ сприймає процеси безпосередньо, оцінює події не через призму казенної ідеології, а без зайвих прикрас – такими, якими їх бачить. На жаль, далеко не завжди вдавалося фахівцям записати спогади простих селян про найпомітніші події їхнього життя. Але там, де вдалося це зробити, історія оживає і замість сухих офіційних зведень і статистичних цифр можна побачити людські долі з усіма їхніми радощами та нещастями. Історичні процеси відбивалися в людських долях, історію творили конкретні люди.

Тече Тернопільщиною до Дністра невеличка річечка Нічлава, довжиною лише 83 кілометри.